

ועד ליל שבת

דברי מוסר והשקפה ע"ס מסכת אבות

מראש הישיבה הגאון הגדול רבי ישראל בונם שרייבר שליט"א

שנאמר בשי"ה"ק

עבודת המידות

חשק לבני האדם לא לשבוע לעולם אלא להוסיף עוד ועוד קנינים בתורה וביראת אלוקים, וככל שיוסיפו עוד ועוד לנכס לעצמם אוצרות רוח של נצח נצחים עדיין תהיה להם תאוה לעבוד עוד יותר ולהתעלות עוד יותר, בלי שיעצרו לעולם.

וכן הוא גם במידת הכעס, מצד אחד אין מי שלא מבין את הפחיתות האיומה שיש במידה זו, כאשר מי שנכשל במידת הכעס מאבד את כל שפיותו וישוב דעתו וכל מיני גיהנם שולטים בו, אך מצד שני אין המטרה בעבודת הכעס שהאדם ימחק לחלוטין את הטבע האכפתי והחם שיש בו לכל מה שמתרחש סביבו, אלא אדרבה, שתמשיך להיות בו רוח חיים שתופנה כל כולה לעבודת ה', הואיל ורק על ידי האש הבוררת בלב פנימה אפשר לכבוש עוד ועוד שטחים בעבודת ה' ולהתחבר לכל דבר שבקדושה.

מידת הכבוד נצרכת לכל אחד

ויש להוסיף עוד כיצא בזה בנוגע למידת הכבוד, שהרי מחד גיסא הכבוד הוא אחד מן הדברים המוציאים את האדם מן העולם, ויש בו כח להכניס את הנפש למערכת שלמה של דמיון שלא שרירה ולא קיימת, לומר על הרע שהוא טוב ועל הטוב שהוא רע ולרדוף כל החיים אחרי הרוח.

אולם מאידך גיסא מי שיבטל מעצמו את הרגש האמיתי של הכבוד - יירד עד עמקי השאלול ולא תשאר בו שום צורת אדם, שכן הנשמה עצמה קרויה כבוד כמו שנאמר 'למען יזמר כבוד' וכל מהותה היא מהות מכוונת העומדת כצלם אלוקים, ואם חלילה האדם ירגיש בעצמו עפר ואפר שאין לו שום ערך - לא תהיה לו שום מניעה לרדת עד פי פחת ולא לעשות מאומה עם עצמו.

וכבר ברבינו יונה בתחילת הספר שערי קדושה מבואר שראשית כל עבודת האדם היא הכבוד - שייך האדם העובד ערך מעלת אבותיו, ורק כך יוכל לקבל את הכח להמשיך ולעבוד ולדעת את הערך הנשגב שיש לכל מעשה ומעשה שיעשה בזה העולם, ואלמלי הכבוד לא תהיה לו את היכולת להתקדש ולהפוך את עצמו לאדם המעלה.

וכן מבואר לנו בהרבה מקומות מדברי חז"ל, ש'מי שאין לו בושפת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על רגלי הר סיני' (נדרים כ.), כיון שאם אין לו את הרגש הטבעי של הכבוד לדעת איזו מעלה טמונה בו על כרחך שאין הוא מזרע ישראל בני אברהם יצחק ויעקב שקיבלו את מעלתם העליונה היישר מפי עליון, וכן פסלו חז"ל לעדות את האוכל בשוק וכל כיו"ב, וביאר הרמב"ם (פי"א מהל' עדות ה"ה) דכל הנך הם בזויים שלא שומרים על כבודם, ומי שאינו מקפיד על בושפתו - בהכרח שהוא בטל מכל וכל ולא יקפיד גם על עדות שקר.

נמצא אם כן שכל אדם צריך ומוכרח את מעלת הכבוד, אך עליו להבדיל בין הכבוד המדומה שכולו רע לבין הכבוד האמיתי שהוא ראוי ונצרך, וממנו יקח לעבוד את ה' (א.ה. ועי' בכ"ז בחזו"א אמונה ובטחון). וכך אמר מרן הרב מפוניבז' על עצמו: 'וכי אני אינני רוצה כבוד? אני רוצה כבוד, אבל אני לא מחפש אותו ברפת...'

ומעתה אחרי כל הדברים האלה בין נבין את עומק דברי המשנה 'הוי קל לראש ונח לתשחורת', ללמדך שעבודת האדם בימי הנעורים אינה דומה לעבודתו בימי הזקנה, ובכל חלק מחלקי החיים יש לקחת את המידה המתאימה לו באותה שעה ולעבוד על ידה את הקב"ה, הגם שכלפי אחרים בגילאים שונים יתכן שיש לעשות את ההפך הגמור.

על כך אומרת המשנה 'הוי קל לראש' - לצעירים יש את המעלה שלהם של ה'קלות', שיש להם טבע למהר ולהתלהב, וכידוע דרך הבחורים היא שמתענגים בקפיצתם ומרוצתם, ומשום כך יש להם

פ"ג משנה י"א. רבי ישמעאל אומר הוי קל לראש ונח לתשחורת והוי מקבל את כל האדם בשמחה.

'קל לראש ונח לתשחורת'

כתב רש"י: 'הוי קל לראש - בתחילה בעוד שאתה בחור הוי קל כנגד בוראך לעשות רצונו וגם בזקנותך תהא נוח לו, תשחורת - לשון זקנה, כמו הילדות והשחרות הבל'.

ומבואר ברש"י יסוד, שעבודת האדם את אלוקיו בימי זקנותו תלויה בצורת הנהגתו בימי נעוריו, והיה אם בעודו בחור היה 'קל כנגד בוראו' לעשות את רצונו אזי גם כי יזקין לא יסור ממנה להיות 'נוח לו' לעבדו בלבב שלם, ומשום כך ה'נח לתשחורת' הוא המשך ישיר ל'הוי קל לראש'.

אמנם עדיין יש לבאר מדוע צורת העבודה המאפיינת את ימי הבחורות היא דוקא ה'קלות' ואילו המשכה בימי הזקנה היא דוקא ה'נוחות', ומהו המכוון בדברי המשנה, מדוע ה'נח לתשחורת' מהווה תוצאה מהקלות של ימי הנעורים.

והביאור בזה נראה, דהנה לשון חז"ל הוא (ברכות נד.) 'ואהבת את ה' אלוקיך בכל לבבך - בשני יצריך, ביצר טוב וביצר הרע', ומבואר לנו ממשמעות הפסוק שהאדם צריך לעבוד את הקב"ה לא רק ביצרו הטוב אלא גם ביצרו הרע, ובפשטות היה נראה דהיינו שהאדם צריך לכבוש את יצרו הרע, למגר אותו ולהשליט על עצמו רק את היצר הטוב, אך זה ודאי אינו, דאם כן מאי קמ"ל קרא, ולא זו בלבד אלא שאין זה נקרא 'לאהוב' את הקב"ה ולעבוד אותו באופן חיובי על ידי היצר הרע, אלא אדרבה, לעזוב אותו ולעבוד רק ביצר הטוב.

אלא ודאי שהפשט הוא, שבדרך כלל בני האדם רגילים לחשוב שיש בתוך הנפש יצרים חיוביים ויצרים שליליים, יש יצרים טובים שאפשר על ידם לעבוד את הקב"ה, כגון מידת הנדיבות והמתינות וכו', אך לעומת זאת יש יצרים רעים כגון מידת הכעס והאכזריות וכו' שאין בהם שום תועלת, ועבודת האדם היא להתגבר עליהם מכל וכל ולא לתת להם מדרס כף רגל בתוך ליבו.

להשתמש במידות הנפש לפי הצורך

אך האמת האמיתית היא שאין יצר שהוא 'רע' לגמרי, אלא בכל יצר ויצר יש משהו טוב שנצרך לעבודת הבורא, והעבודה המוטלת עלינו אינה למחוק כליל חלק מהיצרים הטבעיים שקיימים בנו, אלא לדעת להשתמש בכל אחד במקום ובזמן המתאים כפי מה שרצון הקב"ה דורש מעמנו. זוהי כוונת חז"ל 'ואהבת ה' אלוקיך בכל לבבך - בשני יצריך', ללמדך שגם היצר הרע יש לו מקום לעבודת הבורא, אם יודעים לקחת אותו על הצד הטוב ולהשתמש בו לדברים הראויים לעבודת ה'.

לשם דוגמא ניקח את התאוה הגדולה ביותר שהיא תאוות הממון, אם נביט עליה במבט השטחי הרי שאין לך דבר מגונה ממנה, ניתן לשחזר את מהלך ההיסטוריה ולראות אין ספור בריות שירדו עלי שאול לנצח נצחים אך ורק מחמת התאוה הנוראה שנתנה להם ענין לאסוף ולכנוס בלי גבול ומידה, ותאוה זו הורידה אותם לעבר פי פחת בלי שיימצא להם יתרון תחת השמש.

ובאמת לכאורה אין תאוה זו אלא תאוה ככל התאוות, שהלא אם נשאל אדם מה הענין המיוחד שיש לו לצבור כל כך הרבה ממון - לא תהיה לו תשובה מוגדרת, אלא אוהב כסף לא ישבע כסף, וכל מה שישאר לו מזה הוא רק הבל ורעות רוח, כאשר לאדם שלא עמל בו יתננו חלקו ורק יורשיו עתידים ליהנות מכל מה שאסף, בעוד שלו לא תהיה שום הנאה.

אך למרות הדמיון וחזיון התעתועים שיש במידה רעה זו, יש בה גם צד טוב, כי כיון שמי שיש לו מנה רוצה מאתים לכן גם בעבודת ה' יש

מי שלא יידע מהות נפשו חכמת מה לו'

וכבר הארכנו בעבר בענין זה והבאנו את לשון האבן עזרא כאן בפרשת השבוע (כי תשא, ל"א, י"ח), "כי כל מי שלא ידע מהות נפשו - חכמת מה לו", הוא אומר שלא שייכת לאדם שום דעת וחכמה אלמלא יכיר דבר ראשון את 'מהות נפשו', ורק אז יוכל להתחיל לקנות בינה והשכל ולהתקדם הלאה בהשגת החכמה.

ואמרנו בזה את מה שביאר לי בדבר יהודי אחד, דהנה חז"ל אמרו שלעתיד לבוא ישאלו את האדם מי הוא ומה שמו, ולכאורה הדבר צ"ב וכי כלפי שמיא לא גליא, אלא זוהי גופא הכוונה - שלעתיד לבוא כאשר האדם יסיים את החייו ויעלה לשמי שמיים, ישאלו אותו את השאלה הזו: האם ידעת מי אתה, האם אתה מודע לתכונות הנפש שיש בך, אתה יודע איך קוראים לך, כי רק על פי התשובה לשאלה הזו האדם יכול להתייצב לפני ב"ד של מעלה ולומר שאכן עבר בשלום את המסע כאן בזה העולם.

וזכרנו מימי נעורי, שכמנהג הבחורים באותם ימים נכנסתי בקודש פנימה אל בעל הבית ישראל זצ"ל מגור והגשתי לו קוויטל. האדמו"ר נשא את עיניו והביט בי, ושאל אותי 'מי אתה'. אני ידעתי שהאדמו"ר מכיר את סבי ואת בית אבי, ולכן מיד עניתי 'אני נכד של... אך האדמו"ר שוב שאל אותי, 'מי אתה...? כעת כבר ענית: 'אני בן של... אז פנה אלי האדמו"ר ואמר (באידיש): 'לא שאלתי מי זה סבא שלך ומי זה אבא שלך, שאלתי אותך מי אתה...'

כי אכן - הדבר הראשון שהאדם צריך לדעת עוד לפני הכל זה מי הוא ומה תפקידו ותכונותיו כאן בימי חייו, ומה יועיל לו לדעת את כל הדברים שמסביב מבלי שידע את הבסיס העיקרי שעליו הכל מושגת - הלא הוא עצמו. ורק לאחר שיכיר את עצמו, אז יוכל לנהל את מהלך חייו בדרך הנכונה ולעשות בכל מצב את מה שדרוש ממנו באותה שעה.

לעבוד את הקב"ה דוקא בדרך הזו של ה'קלות', כי חוק וזמן נתן להם ה' שלא ישנו את תפקידם ולא יחשבו חלילה שעליהם לעבוד על עצמם על מידת ה'מתניות', האיפוק, הכבדות, הנחת ואורך הרוח, חלילה וחלילה, ההפך הוא הנכון.

ואם כי ודאי שיש מעלה נשגבה למידת ה'נוחות' והמתניות, שעל ידה האדם נהיה מתון ומוסיק, והוא יכול יותר להעמיק ולהחזיר מושגים לעמקי לבבו, מכל מקום עיקר ההשגה של מידה זו היא דוקא בימי הזקנה שאז יש את ה'נח' לתשחורת', אבל מאידך גיסא יש לימי הנעורים את המעלה שלהם, ואם האדם יחליף את של זה בזה הוא יכול להרוס את אישיותו מן היסוד ולבטל את כל המעלות שניתנו בו.

ניצול ימי הנערות

גם הצעירים צריכים לדעת שעם החסרון שיש ב'קלות' - יש בה גם מעלה שצריכים לנצל אותה, ודוקא בזמנים הללו, כי בימי הנעורים יש כח לאדם לכבוש פסגות חיש קל, להשיג השגות במהירות יתירה ולדעת עוד ועוד מושגים חדשים, מה שכבר אין בימי הזקנה, ומשום כך צריכים לדעת בכל גיל לנצל את המעלות המיוחדות שיש רק בו ולקחת מהם את הטוב, ודוקא אם האדם ינצל בימי את הנעורים את הקל לראש' אז יוכל להשיג בהמשך חייו את ה'נח' לתשחורת'.

והאמת היא שכל הדברים האמורים תלויים בדבר אחד: כמה האדם מכיר את עצמו. מי שמכיר את עצמו יודע להבחין תמיד מהו טוב ומהו רע, מה נדרש ממנו בשעה זו ומה נדרש ממנו בשעה אחרת, ומה עליו לעשות כל פעם בדיוק כדי לממש את הכוחות שחבויים בו.

אך בשביל זה צריך כל אחד באמת להכיר את עצמו. אם האדם לא יכיר את עצמו - הוא יוכל לחיות חיים שלמים כתועה באפילה, נע ונד ברוח, בלי לדעת בין ימינו ושמאלו, מבלי שיהיה ברור לו אף פעם מה נדרש ממנו ומה טוב בעבורו, ורק אם יתבונן בתוך עצמו פנימה ויזכה להכיר - אז יוכל להתאים את עצמו למה שהוא יכול וצריך לעשות.

הדרך להשיג עריבות בתורה - לימוד בשלימות

מתוך דברים שנאמרו בכיהמ"ד 'אהבת תורה' בני ברק

בהבנה שלך בדברי הרשב"א, יש גפ"ת, מתחילתו עד סופו, יש ראשונים, אחרונים, כל אחד מה שלומד, אם לא לומדים את כל הסוגיא מראשיתה עד סופה זהו לא תמימות ולא שלימות.

ב"ה יש היום סדרים מלאים בשיבות ובכוללים. לומדים עיון, בקיאות, אבל, רואים כיום אברכים ובחורים רבים, שה'עיון' אצלם מסתכם בכך שיש להם שתי הגדרות למדניות, וה'בקיאות' זה שהם יודעים לענות על השאלות של 'דרשו'... וכי זה נקרא ללמוד, זה כלום ושום דבר, הלימוד צריך להיות בשלימות, כשיושבים ולומדים גמ', ואחר כך רש"י ותוס', וכך מתקדמים בכל רחבי הסוגיא ולאט לאט רואים איך שהיא מתחילה להתבהר עם כל פרטיה - או אז היא אכן משיבת נפש, יעיד כן כל מי שניסה.

רק מה, אין כח, יש בראש עוד כל מיני דברים שגורמים לחוסר חשק וטעם בלימוד דף גמ', ולכן מעדיפים 'לדבר בלימוד' על איזו סברא או הגדרה יפה, זה בודאי נחמד מאד, אבל 'תמימה' זה לא, ומלימוד כזה לא יצא שום דבר. מה הפלא שאחר כך מתלוננים שלא זוכרים מה שלמדו, וכי איך יזכרו אם לא למדו... אם משקיעים באמת בסוגיא, לומדים אותה מתחילתה ולא מאמצעה - עי"ז היא חודרת לעצמות, מרגישים בערבותה וזוכרים אותה.

ללמוד באופן מסודר ולסכם בכתב

הגר"ש רוזובסקי היה אומר, לא צריך שתהיה לך תשובה לכל קושיא, אבל צריך שתדע מה קשה, שיהיה לך ברור מה אתה יודע ומה עוד לא מובן, כשלומדים בצורה מסודרת אז הכל יותר בהיר, יותר מוגדר ומובן, וכמובן שלתועלת זה רצוי מאד לכתוב את מה שלומדים, לפני שמתקדמים לשלב הבא לעצור ולסכם בכתב, עי"ז יש שמחה וזוכרים את הלימוד.

התורה הק' היא עריבה בעצם מציאותה, משום שקב"ה ואורייתא חד, וכשמדיבקים בתורה מדיבקים בשכינה, אבל כדי להתדבק בתורה יש תנאים, והתנאי הוא שיהיה בשלימות, בתמימות, ועי"ז שמתקדמים יום אחר יום בלימוד בשלימות עי"ז עולים ומתעלים. טעמו וראו כי טוב ה'.

למה לא מרגישים טעם בלימוד

כתי' "תורת ה' תמימה משיבת נפש", היינו שכשלומדים תורת ה' צריך להרגיש שמחה, צריך להרגיש שהתורה היא משיבת נפש. אך במציאות, ישנם רבים שיושבים ולומדים יום אחר יום, שנה אחר שנה, ואין כלום, לא מרגישים שום שמחה ועריבות בתורה.

באדר"נ כתוב (פכ"ח) "אין אהבה כאהבה של תורה ואין חשק כחשקה של תורה", כמה מאיתנו מבינים את זה, והרי זו לא מעלה של תנאים, זה פסוק מפורש בתהילים, אז איך יתכן שמרבית הלומדים לא מרגישים כך.

ובאמת, אי' בחז"ל "ועתה אם שמוע תשמעו", שכל ההתחלות קשות, מכאן ואילך יערב לכם. אבל כמה זמן נחשב שעדיין זו התחלה, זה לא כתוב, אך מן הסתם אדם שלומד חמישים שנה זו כבר לא התחלה... והרי אברכים טובים יושבים בכולל ולומדים עשרות שנים ועדיין אוחזים בהתחלות קשות, ומה עם ההבטחה שמכאן ואילך יערב לכם'. למה גם אחרי שבעים שנה לא מרגישים כך.

"אימתי היא משיבת נפש, כשהיא תמימה"

והנה במדרש יש תשובה לזה - "אימתי היא משיבת נפש כשהיא תמימה", היינו שרק כשהתורה היא תמימה אז היא משיבת נפש. אך באמת צריך להבין מהו 'תמימה', ואיך צריך ללמוד כדי שהתורה תהיה תמימה. הרי לא מסתבר ש'תמימה' הכוונה שיש לדעת את כל התורה כולה, דהא אם כן לא שייך להגיע לזה, וכי אפשר לדעת את כל התורה, כתוב שהצדיקים יושבים בגן עדן שהוא נצח נצח ועוסקים בתורה, וע"כ שהתורה אין לה סוף, כמה אנשים יכולים להעיד על עצמם שסיימו את כל התורה. ועל כרחק שלא זה הביאור בתורת ה' תמימה, יש להבין אם כן מה נדרש מאיתנו.

לימוד הסוגיא בשלימות

'תמימה' הכוונה ללמוד בשלימות. לא ללמוד את כל התורה, אבל את מה שכן לומדים ללמוד באופן של 'שלימות'. לדאבונו זוהי תופעה מצויה עד מאד שמתחילים ללמוד סוגיא, מחפשים את ה'בשר' של הסוגיא, וכשיוצא איזו הבנה טובה ברשב"א - סיימו, אפשר להתקדם. זהו הרי 'עושה תורתו קרעים קרעים', הסוגיא לא מתחילה ונגמרת